

Христина Рой

Повернення

СВІТЛО
НА СХОДІ
Київ
2009

УДК 821.162.4-31
ББК 84.4СЛО-44
Р 65

Р 65 Рой Х.

Повернення. — К.: «Світло на Сході», 2009.

Молодий вчитель отримує призначення в невеличке село, де він знайомиться з тяжкохворою людиною. Рідні вважають цього чоловіка, Мартіна, загиблим на війні, його дружина, отримавши повідомлення про його смерть, знову вийшла заміж. Заплутані обставини вимагають вирішення, і вчитель допомагає Мартинові зустрітися з дружиною.

Вечоріло. Сонце сідало за гори. Я стояв біля сонового бору і дивився на розташоване в долині словацьке село Тополеве, де мав жити. І хоча місцевість була незнайомою, вона мені видавалася тоді раєм. Під чистим синім небом пишалися осіннім різнобарв'ям дерева, на луках панувала тиша. Гармонію цього чудового краєвиду порушувала занедбана хижа серед низеньких, критих соломною хат. Мабуть, колись навколо неї була огорожа, від якої нині лишилося декілька стовпів.

«Невже це школа?! — подумав я. — Як же там усередині, коли вона зовні так виглядає? Що за люди тут живуть?»

Дещо пригнічений, я спустився в долину і увійшов до першої хати. Я хотів запитати, де мені взяти ключі від мого нового помешкання і чи прибули мої речі, які я тиждень тому відправив до Тополевого. Із собою я мав тільки валізку з найнеобхіднішим на перший час.

Хата виявилася нежилою. Я увійшов у порожню закіптюжену кухню. Біля холодної печі лежав оберемок свіжої соломи, на ній — спляча людина.

Я вже вирішив потихеньку піти, але, кинувши погляд на сплячого, затримався. Обличчя його було блідо-восковим, як у небіжчика.

Підійшовши ближче до незнайомця, я побачив, що це солдат у досить проношеному мундирі. І справді, небіжчик! Сам один на оберемку соломи,

чоло холодне, руки залякли. Господи милосердний, як він потрапив сюди?

Почулися кроки. До хати увійшла жінка і здивовано вирячилася на мене. Я поздоровкався і представився.

— То, значить, ви новий учитель? — вигукнула вона радісно. — Добре, що ми зустрілися. Ключ від школи в мене. Я трошки прибрала в кімнаті та ще хотіла води та дров принести. Ми на вас чекали ще вчора, коли ваші речі привезли, та ви не приїхали. Його ж, — мовила вона, показуючи на чоловіка, — я не могла самого лишити, хоча йому вже нічого не потрібно. Пан лікар і пан суддя теж зараз прийдуть. Наші люди їм заявили, що сьогодні в обід вони знайшли його мертвим.

— А хто він?

— Мартин Запола, господар цієї хати. Він тільки сьогодні вранці повернувся з полону. Його давно вважали за вбитого. Священик навіть виголосив похоронну промову. Сусіди, які повернулися з війни, стверджували, що бачили його серед мертвих. Потім громаді надійшло службове підтвердження.

Він мав дружину, яка дуже побивалася за ним. Тільки через чотири роки вона одружилася з іншим. Від нього залишився син, і опікунська рада не дозволила продати хату, тому вона стояла пустою. Такою він її і побачив, без дружини та сина. Я ще ніколи не бачила, щоб людина так плакала. Я не змогла

дізнатися, як йому вдалося залишитися в живих; запрошувала до себе, але він не пішов. Тільки попросив трохи соломи, щоб підстелити. Коли ми із сусідами по обіді зайшли до нього, побачили його таким. Але, думаю, бідоласі тепер хороше, бо з таким горем він би не дав собі ради. Його дружина із другим чоловіком теж має дитину. Вони перебувають у законному шлюбі. Що б з усього цього вийшло?

Деякий час ми засмучено помовчали, тоді я сказав:

— Знаєте що, я залишуся біля цього сіромахи, доки не прийдуть лікар та суддя. А ви, будьте такі люб'язні, принесіть мої речі.

— Охоче, я не баритимуся.

Жінка пішла, а я залишився наодинці з померлим.

«Сердешний, як ти, напевно, сумував за домовкою, як ти молився за своє повернення! Мабуть, дружина і син були твоєю єдиною втіхою в біді та злигоднях. І раптом таке розчарування! Воно тебе й згубило. Але, можливо, це найкраще, що тобі залишилось, і ти нині там, де немає ані горя, ані злигоднів».

А якщо цей солдат іще не примирився з Богом, якщо він не спасений і навіки загинув?

Глибоке співчуття, навіть страх охопили мене: непокоїла думка про вічну загибель цієї людини. Тривога підганяла мене, і я вдався до спроб його оживити. Коли я трохи підійняв повіку правого ока

й освітив його кишеньковим ліхтариком, мені здалося, що погляд аж ніяк не згас, а реагував на яскраве світло. Це потішило мене і підбадьорило, аби я доклав усіх зусиль, щоб повернути солдата до життя. Я робив усе, що міг, одночасно благаючи сили та допомоги з неба.

І, дійсно, груди чоловіка почали здійматися, серце помітно забилося. З його вуст вирвався стогін: «Води!» Я дістав свого термоса з кавою і допоміг йому зробити кілька ковтків. Теплий міцний напій додав сили ослабленому. Він розплющив очі й раптом сів. Я був приголомшений і нічого кращого не вигадав, як здивовано спитати:

— Ну що? Як почуваетесь?

— Відпустило, — одповів він тихо. — Дякую, пане вчителю, ви порятували мені життя.

Вражений, я став біля нього на коліна і подякував Ісусові Христу за Його допомогу.

— Можете підвестися? — запитав я Мартина.

— Якби ви мені трошки допомогли...

Я допоміг йому підвестися, і невдовзі він уже ходив по кухні.

— Ходіть зі мною до школи, — попросив я, — я вам допоможу. Вам тут не можна лишатися.

— Так, — кивнув він, — ви маєте рацію. Якщо я тут залишусь, я знову впаду в розпач і серце знову знайдеться.

— Значить, у вас був серцевий напад?

— Так, уперше таке сталося зі мною на війні від страшних переживань. Потім напад повторився під час жахливої битви. Мене підібрали, відвезли разом із трупами, а рідних повідомили про мою смерть. Звідси все моє лихо. Пане вчителю, ви стільки виявили любові до мене — візьміть мене із собою.

— З охотою, ходімте! Але звідки ви знаєте, що я вчитель?

— Під час серцевого нападу я був притомний і чув, як ви прийшли і що вам розповідала сусідка. Я також чув, як ви за мене молилися, турбуючись про те, щоб я не потрапив до вічної біди. І, — додав він тихо, але дуже серйозно, — я б обов'язково туди потрапив, якби ви не повернули мене, бо я погана, зіпсута людина.

Я не дав йому продовжити, щоб він не збуджувався, це могло йому зашкодити. Потихеньку ми дійшли до школи, де застали вже знайому сусідку, яка заправляла моє ліжко. Вона так злякалася, побачивши нас обох, що не могла вимовити ані слова. Я швидко пояснив їй, як Запола прийшов до тям. Після цього вона, ніби згадавши щось, вибігла з кімнати і повернулася з оберемком соломи, яку розстелила в кутку на підлозі. Я дістав простирадло, ним вона покрила солому.

Сумувати в новому помешканні мені попервах не випадало. Крім моїх валіз, вузла з постільною білизною та маленької валізки, в кімнаті були тільки

старе розхитане ліжко, такий же стіл та стільці. Мене сповнювала радість від того, що поруч зі мною була людина, якій мені з Божою допомогою вдалося врятувати життя. Але для чого мені було дано порятувати Мартинові життя? Не для того ж, щоб привести його до нового горя, а щоб указати шлях до небесної вітчизни і до істинного Спасителя. Це разом із вчителюванням мало стати моїм завданням у цьому селі.

Тільки наступного дня прийшов лікар, щоб оглянути небіжчика-солдата. Він одвідував хворих по селах і не встиг того дня прийти до померлого. Але встиг дізнатися про те, що сталося. Він пояснив мені своє запізнення і попросив розповісти про вчорашню подію.

Я повів лікаря до Мартина. Незважаючи на опір Мартина, я поклав його в ліжко, а сам відпочивав на соломі. Солдатові було вже трохи краще.

Після огляду хворого і бесіди з ним ми з лікарем усамітнилися.

— Ви повернули його до життя, пане вчителю, — сказав лікар, — але навряд чи надовго. Серце в нього дуже слабке, тіло повністю виснажене. Я влаштую його в лікарню і піклуватимусь, щоб він одержував гарне харчування. Йому потрібне посилене харчування і тривалий відпочинок, щоб хоч трошки одужати. Погано тільки, що лікарні тепер усі переповнені: скрізь лютують інфекції.

— Даруйте, пане лікарю, — перебив я його, — ви кажете, що він недовго проживе. А чого Мартин потребує наприкінці свого життя, то це любові. А її-то він у лікарні і не знайде. Там він згасне, як один із багатьох. Не для цього Бог доручив мені повернути Заполу до життя. Якщо йому залишилося тільки мучитися до самої смерті, тоді ліпше йому було б померти вчора.

— Оригінально! — засміявся лікар. — Значить, ви цього чоловіка оживили для чогось особливого?

— Так, а саме для того, щоб він пізнав, що його Хтось любить.

— Хто ж це? Невже ви?

— Авжеж, і я. Але насамперед Ісус Христос, Син Божий, Який прийшов у світ для порятунку тих, хто гине. Залиште хворого в мене.

— Так, так, щоб він спав на вашому ліжку, а ви — на соломі!

— Я чудово спав, — засміявся я весело. — Для мене це нічого не значить.

— Дивний ви святий! Припустімо, хворого я у вас залишу. Чим ви його годуватимете? У вашій хаті порожньо, як виметено. Чи вам платню за півроку наперед виплатили?

— Якраз ні. Як відомо, із цим у нас не квапляться. Але з Божою допомогою проживемо.

— Кажу ж вам, що Заполі треба посилене харчування. Де ви його візьмете?

— Не можу сказати, що зовсім не маю засобів для існування.

— Ох, і хитрий же ви! — засміявся лікар. — Але якщо ви так хочете... От і сніданок ваш несуть. Смачного!

Увійшла сусідка, і наша розмова урвалася. У той час, коли я радився з нею і просив піклуватися про нас, доки наше життя не ввійде у свою колію, лікар ще раз підійшов до Заполи.

Потім він звернувся до мене:

— Я вам надішлю ліки і все потрібне для хворого, все одно його ще не можна везти. А там видно буде. До побачення! Якщо Запола не прокинеться, то слід розбудити його і давати кілька ложок супу і через кожні дві години ложку вина, яке я надішлю.

* * *

Як швидко плине час! Із моменту мого приїзду до Тополевого минуло вже два тижні. Яку дивовижну допомогу послав нам Бог за такий короткий проміжок часу! Не тільки Іллі Він посилав воронів, вони знаходили дорогу і до нас. Перші були з кухні дружини лікаря: кошик із різними продуктами. Її чоловік уклав туди цидулку: «Для П'ятниці та Робінзона». Мабуть, він цим хотів сказати, що я бажав привести Заполу до Спасителя Христа, як Робінзон П'ятницю.

По обіді батьки почали приводити дітей записуватися до школи. Під вечір у Тополевому не зали-

шилося жодної хати, з якої хтось би не прийшов подивитися на «воскреслого» солдата. Але це бажання, звісно, я не завжди міг виконати. Селяни дуже дивувалися, що я вирішив солдата залишити в себе, адже я сам ще не облаштувався.

«Не дивуйтеся, — відказував я, — він мій нещасний брат, такий самотній, як я. Якщо мені потрібна буде допомога, ви, мої друзі, з радістю допоможете мені, хіба не так?» Жінки із цим охоче погоджувалися, а чоловіки тиснули мені руку. Увечері, коли закінчився запис дітей, на мене чекав сюрприз. Жінки прибрали маленьку кімнату біля кухні, затопили кахляну піч, бо надворі було вже холодно, а в сирій хаті й поготів. У кімнаті на мене чекало не тільки приємне тепло, а й ліжко зі свіжою, чистою постільною білизною. Привітна немолода жінка назвалася вдовою дядька Мартина Заполи, тобто його дядиною. Вона потурбувалася про ліжко та білизну. Ці речі залишилися від їхньої дочки, яка поїхала до Америки. Дядина також привезла нам лаву зі спинкою та невеличкого стола.

Увечері ми із сусідами перенесли хворого в приготовану кімнату. А тим часом тітонька Зелха, моя сусідка, провітрила та переслала моє ліжко, яке ми теж перенесли до кімнати хворого: я не хотів залишати Мартина одного на ніч. Бабуся Запола принесла кошика зі свіжими яйцями та молоком. Потроху моя кімната перетворилася на комору для харчів,

наповнену хлібом, яйцями, сиром, маслом, фруктами, маком, картоплею та іншими продуктами.

— Ну Робінзон та й годі! — пожартував лікар наступного дня, коли я показав йому наші запаси і мовив, що сьогодні дячина принесе курячий бульйон.

— Ось бачите, Бог піклується і надалі піклуватиметься про належне харчування для нашого пацієнта.

— І правда! Такі яйця йому б у лікарні навряд чи дали, — погодився лікар.

Як лікар і передрікав, Мартин безперервно проспав дві доби. Доводилося його будити лише задля харчування. Але, коли я прокинувся третього дня, ліжко Мартина було порожнє. Виявилося, що він готував на кухні сніданок. Я наказав йому лягти в ліжко і сказав, що сам приготую, але Мартин заявив, що почуває себе досить зміцнілим. Він відіспався за багато безсонних ночей і просив не примушувати його лежати. Тільки-но він стомиться, він ляже. Після сніданку Мартин пішов до своєї дядини, щоб подякувати за турботу. Із цього часу, дійсно, почалася наша робінзонада, наше спільне життя.

Дядько Мартина столярював, і Мартин був у нього в учнях. Від дядини він приніс свої столярні інструменти і потихеньку почав облаштовувати нашу оселю. Мартин скромно заявив, що вміє готувати їжу, бо на війні служив офіцерським кухарем. Коли лікар знову нас відвідав, ми запросили його

пообідати з нами, і він похвалив кулінарну майстерність Заполи. Лікар узагалі був ним задоволений і цінував силу волі, з якою Мартин підтримував своє хворе серце. Мені лікар сказав, щоб я, як буде змога, давав Заполі спокійно працювати. Він також підтримав ініціативу Мартина готувати їжу — тоді йому доведеться переривати столярні роботи і берегти ліву руку, перевантаження якої могло б відбитися на серці.

Я часто дивувався, як мало потрібно людині, щоб жити і бути задоволеною.

«Ви, пане вчителю, повністю віддавайте себе школі, а про решту я подбаю», — сказав Мартин.

Цим він мене дуже порадував. Школа була дуже занедбана, особливо діти. Я почувався безпорадним і багато часу проводив у молитві, аби отримати силу і мудрість згори. Якби я не мав Слова Божого, то, як казав псаломспівець, «я був би загинув у недолі своїй».

Першого тижня я ще не міг по-справжньому стати до роботи. Другого тижня до мене завітав шкільний інспектор із пастором церковної громади з Валковичів, до якої належало моє село. Я попросив інспектора дозволити відремонтувати розсохлі віконні рами, пошкоджені лави, підлогу та розхитаний стіл, заскрити вікна. Він дозволив, навіть наказав, щоб я замовив нову шкільну дошку, навчальні посібники та підручники. Але потрібно набратися терпіння, оскільки все це школа одержить не так скоро.

У присутності інспектора пастор доручив мені уроки з богослов'я, бо взимку він не міг так далеко ходити, а вікарія в нього не було. Я побідкався, що діти дуже відстали від програми і можуть навчатися лише у двох нижчих класах. Вони погано читали і писали, рахувати майже зовсім не вміли, не кажучи вже про інші предмети. «Не дивуйтеся, — пояснив мені пастор, — ваш попередник був волоцюгою і п'яницею. Потрібен час, щоб усе надолужити».

Відвідувачі пішли, а я сидів у порожній школі і, підперши голову руками, просив у Бога сили і багато мудрості, бо я сам-один ніколи не виправив би становище.

Перервав мої роздуми Запола, який прийшов із пропозицією:

— Пане вчителю, — сказав він, — ви не впораєтеся з вісімдесятьма дітьми в одному класі. І я хотів би вам допомогти.

— Яким чином? — поцікавився я.

— Коли я ще навчався в школі, я часто допомагав учителю. Якщо він мав уроки зі старшими, то я працював із молодшими в сусідній кімнаті. Я ще й сьогодні міг би угамувати непосидьків, розповідаючи їм історії та показуючи інші цікаві речі.

— Чудово, Мартине.

Проте для втілення цієї ідеї треба було навести лад у класному приміщенні. Мій попередник використовував його лише як комірчину: тут були пола-

мані парти і всілякий мотлох. А для тих, кого залишали після уроків, воно слугувало ще й карцером. Не можна сказати, що діти його боялися, — в кімнаті зберігалось багато цікавих речей та й утекти через вибите вікно було неважко.

Цього вечора, як і минулими вечорами, до Мартина прийшли сусіди. Він розповів про наші турботи та плани. Селяни лаяли шкільне правління, яке весь час обіцяло і нічого не виконувало, а все залишалося по-старому.

— Люди добрі, — звернувся Мартин до сусідів спокійним тоном, — це все зламали ваші діти. Мабуть, тут ще є парти, на яких сиділи молодші з вас, коли я допомагав вас учити. Тож допоможемо полагодити те, що ми зламали. Ось ти, Франце, столяр, а ти, Яне, гарний муляр. Ви всі вмієте щось робити. Якщо разом візьмемося, то за два дні справимося. Тоді залишиться попросити ваших дружин, щоб вони побілили та помили класні кімнати, і в нас буде місце для занять із дітьми.

— Добре, ми допоможемо, — погодився Франц. — Я знайду різні деревні відходи та дошки, якими можна поремонтувати підлогу і парти. Напевно, кожен із нас може щось зробити, щоб у нашому селі була пристойна школа.

Усі із цим погодилися, і наступного дня справа закипіла так, що до початку нового тижня школа була готова.

У ніч із суботи на неділю Мартин дуже стогнав. Я злякався, думаючи, що він перетрудився. Коли я вранці запитав його, він похитав головою:

— Ні, це не тілесне. Мене непокоїть зовсім інше. На мій запитальний погляд він відповів:

— Учора ввечері ви сказали, що ми разом почнемо працювати, щоб із цих здичавілих дітей виховати нових людей. Ви казали про Христа, допомога Якого для цього необхідна. Ці слова примусили мене замислитися. Мені стало зрозуміло, що я цю роботу разом із вами виконувати не можу. У ваше життя увійшов Ісус Христос, а в моє... — Мартин затнувся. Помовчав, а потім тихо, із хвилюванням додав: — Адже я такий поганий, такий поганий — між нами прірва... і немає на це ради, немає!

Я зрадив цьому зізнанню. Людина, яка вважає, що в неї все гаразд, ніколи не зрозуміє, що Ісус Христос помер за неї.

— Якщо ви усвідомлюєте, що ви втрачена людина, — сказав я спокійно, — то знайте, що Ісус зараз стоїть перед вами і кличе вас. Так Він і мене прикликав. Прийдіть же до Нього сьогодні, зараз!

Мартин сумно похитав головою:

— Ви себе зі мною не порівнюйте. Ви не були на війні і не знаєте, чим заплямували ми себе. Там було таке, що навіть удома розповісти страшно. Ми підпалювали, грабували, вбивали... За нами залишилися пустеля, палаючі села та церкви, заплакані вдо-

ви та сироти... Ми чули стогони помираючих і не знали, кого вбивали. Я бачив скривавлені частини людських тіл, які злітали в повітря під час вибуху гранат. Може, це моя граната розірвала людину... Звірі вбивають тільки задля свого насичення, ми ж день у день грабували і не могли насититися... Ці жахи постійно мучать моє сумління, і так буде завжди. Тепер, коли я знову живу у своєму селі, я зрозумів, хто я... Ні, для мене не може бути спасіння!

Наступного дня, коли Мартин після сніданку прибирав посуд, руки його тремтіли. Я думав, що він не повернеться, щоб, як звичайно, почитати Біблію. Проте Запола прийшов, і я почав із того, на чому ми зупинилися вчора: «Коли ваші гріхи будуть як кармазин, — стануть білі, мов сніг...» (Іс. 1:18).

— Мартине, — звернувся я до нього після молитви, — я чув зізнання про ваші тяжкі гріхи, а тепер послухайте мене. Озираючись назад, вам здається, що колись були гарним, непорочним і чистим, а сьогодні ви забруднений кров'ю грішник. Коли Ісус відкрив мені очі, я побачив, що до цього моменту я був мертвим у своїх гріхах та пороках і що мені необхідно почати нове життя, бо моє старе життя не могло бути цінним в очах Бога. З дитинства я вірив, що Ісус Христос помер за гріхи людей, але мене це мало турбувало, бо за безбожника я себе не вважав. Тепер же мені стало зрозуміло, що і я причетний до загального гріха, за який помер Божий Син. І Він

прийшов, щоб знайти і спасти мене. І коли я Його попросив, Він простив мені мою провину. Приймаючи Ісуса Христа у своє серце, я отримав вічне життя. Так я прийшов до Бога. Ваші гріхи великі, Мартине, із цим я згоден. Розумію, що вони вас пригнічують і ви не можете їх позбутися. Сам Бог не міг би вам їх простити, якби пречистий і святий Його Син не віддав за них Своє життя на хресті. Але Він заплатив за гріхи світу, і кожному, хто вірить у Нього, дарується прощення гріхів.

Урочиста тиша запанувала в кімнаті. Мартин сидів замислившись. Раптом він підняв голову і запитав:

— Ви вважаєте, пане вчителю, що кожен із нас, незважаючи на тяжкість наших гріхів, може знайти прощення в Бога? З-поміж них і ті, які нас погнали на війну і які розпочали її?

— Усі, Мартине, — відповів я переконано. — Але сьогодні йдеться не про інших, а про вас. Відкрийтеся Господу, Який пожертвував Собою заради вас! Не опирайтеся, Він кличе вас. Він любить вас!

Це був благословенний недільний ранок. Я не маю слів, щоб описати його. Добрий Пастир знайшов свою заблукану поранену вівцю в глибокому темному урвищі. Бурі та негода кинули її туди, і вибратися вона сама вже не могла. Здавалося, для Мартина все було втрачено, невимовне горе сповнювало його серце. І раптом він отримав прощення, і мир цілющим потоком влився в його серце.

— Він простив мене, Він прийняв! — вихопилося з його грудей, і Мартин кинувся геть із кімнати, щоб на лоні прекрасної осінньої природи, просто неба, бути наодинці зі своїм Богом і дякувати Йому.

* * *

Тієї неділі я відвідав богослужіння у Валковичах, щоб сказати пастору, що я планую організувати недільну школу для моїх учнів. Також я хотів ознайомити його із програмою. Повернувшись додому, я застав у класній кімнаті сусідів та сусідок. Вони сиділи навколо Мартина, який розповідав про становище в Росії. Його бліде обличчя здавалося особливо привабливим від того внутрішнього миру, який воно відбивало.

Настрій був такий радісний, що мені було неважко сказати селянам про недільну школу, в якій я хотів познайомити дітей з історіями з Біблії.

— Ну що, брате, — звернувся я до Мартина наступного дня, — чи не хочете ви зі мною попрацювати?

— О пане вчителю! Коли смертельно хворий знайшов лікаря і ліки, він обов'язково захоче й іншим допомогти.

Ми тепло потиснули один одному руку. З того часу ми почали жити як брати. Я хотів, щоб ми називали один одного на ім'я. Однак Мартин не погодився і навів такі переконливі докази, що мені дове-

лося погодитися. Але зовнішня форма не завдавала шкоди нашому внутрішньому єднанню: наші стосунки були якнайдружнішими.

Мартин мені багато в чому допомагає. Діти його люблять. Він розмовляє їхньою говіркою, знає їхній спосіб життя. Я людина з міста і тільки звикаю до сільського життя. Мартин же знайомий із філософією селянина, він має терплячу і правильну відповідь на кожне запитання. За кожну охайно і красиво написану роботу на дошці він розповідає цікаву історію, і тому діти намагаються писати добре. Коли я приймаю урок після Заполи, учні завжди спокійні та зібрані, мені легко з ними працювати. Вони й мене починають любити. Зі старшими Мартин справляється ще краще. Він так цікаво розповідає, що я й сам залюбки послушав. В іграх надворі Мартин, звичайно, участі не бере, але достатньо того, що він пильнує учнів і час від часу хвалить їх або робить їм зауваження. Мартин показує давно забуті ігри, в які бавилися їхні батьки та діди.

Осінь на початку моєї роботи в Тополевому була тепла та сонячна. Я часто проводив заняття з арифметики на природі, використовуючи її рослинний і тваринний світ, щоб прищепити дітям любов до цього предмета. Уроки з гімнастики та ручної праці також проходили надворі. Дай, Боже, щоб дітям відкрилася краса творіння Твого! Адже вони, за деякими винятками, здібні діти, з відкри-

тими душами. І наше перше заняття в недільній школі їм дуже сподобалося. Усі прийшли святково вбрані, серйозні, сповнені надій. Ми розбирали історію Самуїла, яку легко можна порівняти з дитинством Сина Божого.

* * *

Був кінець жовтня. Більше як два місяці минуло із дня мого приїзду в Тополеве. Вільного часу майже не було. З'являлися дедалі нові завдання, з розв'язанням яких не можна було зволікати.

Цього дня я на годину полишив усі справи і подався на прогулянку. Я хотів піти назустріч Мартину, який був у місті у справах і мав ось-ось повернутися. Нарешті і влада почала цікавитися цією людиною, яку вона у своїх книгах «заживо поховала». Його частину батьківської спадщини було передано у відділ у справах опікунства, та коли Мартин повернувся, ніхто не поцікавився, на що він житиме і чи є в нього шматок хліба. І хоча правління села одразу заявило, що Запола повернувся, а лікар підтвердив це, нічого не змінилося.

Як же тепер вирішиться його доля? Чи повернуть Мартинові його частину спадку? І якщо так, то чи вистачить у нього сили взятися за це занедбане господарство? Як він поверне проданий сільськогосподарський реманент? Батьківське обійстя було повністю занехаяне.

І ще одна річ, набагато важливіша: як вирішиться питання з родиною? Адже Мартин має дружину і сина. Якщо він живий, то чи можна другий шлюб його дружини вважати недійсним?

Я ще ніколи не розмовляв із Мартином на цю болючу тему, щоб не засмучувати і не шкодити його здоров'ю. Однак тепер, коли він повернеться, я це зроблю. Сусіди розмовляли про це між собою, навіть суддя Гладкий учора сказав, що так це лишати не можна.

Замислившись, я зупинився на пагорбі і притулився до середнього із трьох дерев, що росли при дорозі. Я дивився вниз, на дорогу, котра йшла через долину, гаєм, удовж шумливого струмка. Цим шляхом мав повертатися Мартин. Лише другий день я був сам, але як мені його бракувало в усьому! Я хвилювався за нього.

У мене є брати та сестри, які разом зі мною віддали себе в руки Сина Божого. Нас міцно поєднують узи спорідненості. Листи, якими ми обмінюємося, зміцнюють нас у вірі. І цими рядками я хочу сказати, як Ісус Христос веде нас у нашому служінні. Одночасно хочу перевірити, чи міг Ісус Христос використати мене для Своєї справи. Ми не повинні приховувати свої слабкості та вади один від одного, а маємо разом переборювати їх за допомогою Христа. Це чудова обіцянка, а те, що поєднує мене з Мартином, зовсім інше. Воно значущіше. Мені

здається, що я ще нікого не любив так, як його. Можливо, це тому, що Бог дозволив мені врятувати йому фізичне життя і привести до духовного.

Мартин небагато розповідає про себе. Але я бачу, що він наповнюється від Слова Божого і життя його змінюється. Ми досі мешкаємо в його кімнаті, хоч моя кімната вже готова. Але разом нам краще. Коли ми вечорами сидимо і розмовляємо, він часто запитує мене, а я з радістю відповідаю. А коли я не можу відповісти, ми вивчаємо Книгу книг, доки не знайдемо відповіді. Я знаю, що в такі години Христос із нами.

Коли в моїй кімнаті навели лад, я замовив у Сікори меблі: ліжко, шафу, стіл, стільці та книжкову полицю. В однієї бідної ткалі я купив доріжки. По обидва боки кахляної пічки Мартин поставив лави, які сам зробив. Ліжко і стіл вкриті вишневими покривалами, які я купив ще під час канікул. Навіть занавіски є — білі гардини з різнокольоровим орнаментом. Вони дорогі мені, оскільки це подарунок моєї сестри на день народження.

Бабуся Запола попросила дозволу покласти на моє красиве нове ліжко перини її дочки, бо взимку вона готує їжу в кімнаті, а пара шкодить пуховим речам. Я охоче погодився: хоч ліжко буде не порожнє. Бабуся заслала ліжко чистою постілью на той випадок, якщо з'явиться гість. Якщо ж мені треба буде працювати в той час, як сусіди розмовляють із

Мартин, то я зможу усамітнитися в моїй затишній кімнаті.

Щодо нашого фінансового становища, то вийшло так, як передрікав лікар: платню я одержав після двох місяців за весь відпрацьований час. Я заплатив за облаштування помешкання і кухні. Моїх ста крон вистачило якраз на два місяці.

Я стояв, притулившись до старої берези, і про все це думав, аж раптом кинув оком на берег струмка на узліссі, де ми з Мартином часто сиділи. Я й сьогодні хотів його там дочекатися, але місце було зайняте.

На одному із пнів, притулившись до великого береста, сиділа жінка, вигляд якої гармоніював з осіннім ландшафтом. Проста чорна сукня облягала струнку фігуру, а її поза виражала напружене чекання. Парасоля і сумка лежали біля неї, чорна шовкова хустка спустилася на плечі, взуття було запорошене. Очевидно, жінка, якій на вигляд можна було дати років із тридцять, пройшла неблизький шлях. Хто вона і куди йшла? Весь її вигляд був оповитий сумом.

Раптом жінка пожвавішала. Голова нахилилася вперед, руки піднялися, її уста беззвучно щось шепотіли.

Я подивився вниз на дорогу: що могло викликати цю переміну? І моє серце здригнулося від несподіванки: з лісу показався Мартин. Він наближався до жінки.

Тієї миті я зрозумів, хто вона. Це його дружина, яку він кохав більше за небо та землю і яка належала тепер іншому чоловікові. І неможливо, щоб ця жінка зрадила, щоб вона забула їхнє кохання! Уся її напружена постать уособлювала кохання, вічне кохання. Хоч би як там було, вона й тепер його дуже кохала. Серце її залишилося вірним Мартинові.

Тепер Мартин її побачив. Він зупинився як укочаний. Як передати цей момент зустрічі? Словами цього не описати. Лише тепер я зрозумів, яким глибоким було кохання, котре Мартин ховав у своєму серці. Розкривши обійми, він наблизився до неї:

— Доро! — почув я. — Доро!

— Мартине, мій Мартине! — відповіла вона.

Подружжя, тісно поєднане коханням, але на роки розлучене з людської провини, не обійнялося. Обоє раптом відступили.

Руки Мартина впали, а вона знову опустилася на пеньок, наче бажаючи заритися в землю. Душевні муки стали для неї тілесним болем. А Мартинові вони могли коштувати життя.

Я непоміченим спостерігачем теж пережив цю жахливу мить. Ні, зараз не час виходити до них. Обережно відступаючи, я квапливо заховався в заростях.

— О, нехай би земля розверзлася і поглинула мене! — почув я стогін жінки.

Мартин сів на пеньок поваленого дерева, навпроти неї. Обоє замовкли.

Нарешті жінка випросталася і відкрито подивилася в біде обличчя свого чоловіка.

— Отже, ти насправді повернувся! — почала вона, затинаячись. — Так, правду казали, що ти тут! Я бачу тебе живого, але що мені від цього? Адже ми розлучені. І це моя провина. Ми навіть не можемо пригорнутися одне до одного. Мабуть, ти пережив багато жахливого, але найбільш страшне чекало на тебе тут. І лише я в цьому винна! Через мене ти не знайшов тут ані дружини, ані сина, ані домівки. Роками я жила надією на зустріч із тобою, на той час, коли я підведу до тебе Яника, а зараз... — Вона замовкла, а потім тихо, майже нечутно промовила: — Тепер вірність твоєї дружини порушена.

Мартин похитав головою:

— Дружина, згідно із законом, прив'язана до чоловіка, поки той живий. Ти ж роками була вдовою, перш ніж одружитися знову. Отож, про переступ вірності нема чого вести мову.

— У державних установах мені казали те ж саме, — мовила вона сумно. — Дякую, що й ти так вважаєш. Я прийшла просити в тебе пробачення. Усю провину я беру на себе, ані в чому не виправдовуюся. Лише одного я б не перенесла: якби ти подумав, що я шукала нового кохання і шлюбу в той час, коли ти страждав на чужині. Тому дозволь мені розповісти, як усе вийшло.

Мартин схопив її руку і міцно стиснув:

— Я слухаю, Доро, розповідай.

— І ти мені повіриш?

— Повірю, Доро, як я тобі завжди вірив.

Я не хотів у цей момент заважати їм, тому я ліг за кущами в траві й почув усю розмову.

Дора почала свою сумну розповідь:

— Коли в 1916 році правління села та пастор повідомили нас, що ти нібито загинув на війні з Росією, то вся моя родина повірила цьому, тільки я одна не могла із цим змиритися. Знехотя я пішла до церкви, бо не хотіла слухати похоронної промови. Хоч як намагалися мене переконати у твоїй смерті, я була впевнена, що ти живий і коли-небудь повернешся додому. Твій батько впав у відчай і спився. Йому було боляче бачити свого улюбленого внука сиротою. Господарство розвалювалося — бракувало сили справлятися з ним. Я не могла більше догодити батькові й вирішила найнятися служницею, думала таким чином зберегти нашого хлопчика від зла, яке оточувало його тут. Я повернулася до моєї попередньої господині, і, хоч платня була невеликою, нам з Яником вистачало. Так минуло два роки до перевороту. Потім мені довелося повернутися доглядати твого смертельно хворого батька. В останні дні свого життя він дуже шкодував, що так занехаяв господарство і намагався впорядкувати свої стосунки з Богом. В останню ніч він раптом підкинувся на ліжку

і викрикнув: «Правильно, Доро, що ти не віриш у смерть Мартина! Я бачив щойно, як він прийшов до мене і просив: «Не журіться за мною! Я живий і повернуся». Ці слова мене заспокоїли. Я вірила їм.

Коли закінчилася війна, я знову повернулася на старе місце. Наді мною часто кепкували за те, що я не хочу розстатися з небіжчиком, так вони тебе називали. Але я не звертала на це уваги. Потім моя господиня переселилася в Будапешт, де жив її чоловік, угорський офіцер-інвалід. Вона віддала мені ключі від будинку і попросила доглядати за садом. За це я могла жити на кухні та користуватися лазнею. У ній я влаштувала собі пральню, де прала чоловічі сорочки і тонку білизну та дякувала Господу від усього серця, що життя моє влаштувалося було не так уже й погано.

Якось, коли я саме приготувала повний кошик білизни для прасування, прибіг Яник і сказав, що на мене чекає жінка. Це була санітарка з міської лікарні. Її прислав солдат, який хотів розповісти мені щось про тебе. Я так поспішала, що санітарка ледве встигала за мною. Але, на жаль, звістка була нерадісною!

Уларик, так звали солдата, повідомив, що був твоїм товаришем. Він розповів про страшну битву, на якій полягла сила-силенна солдатів. Там викопали братську могилу, в яку склали вбитих. Кожний шар трупів посипали гашеним вапном. В останньому ряді нібито опинився ти. Він начебто зі сльозами на очах

поклав тебе туди, бо ви були гарними друзями. Ти вже весь застиг, і навіть твої очі він не міг закрити. Потім раптово ворог пішов в атаку, і довелося все полишити. Не було часу навіть засипати могилу.

Я знаю, що солдат, маючи добре серце, хотів допомогти мені розв'язати невизначеність, повідомити мені правду. Але для мене ця звістка була гірша за смерть. Усі мої надії зникли, все, заради чого я ще жила, було зруйновано. Моє тіло наче свинцем налилося. Яюсь дісталася додому. Якби не син, я, мабуть, заподіяла б собі смерть. Цілими ночами я лежала без сну і бачила перед собою лише ту братську могилу, в яку поклали тебе. У той жахливий час відчаю і туги я забувала про дитину і роботу. Я прагнула смерті.

Люди припинили приносити мені роботу, оскільки я її або зовсім не виконувала, або нашвидкуруч і погано. Тільки крамар Гаєк іще приходив. Він був моїм найкращим клієнтом. По білизну він прислав хлопчика, але розраховуватися завжди приходив сам. Окрім привітання, ми ледве перекидалися словами. З Яником він охоче розмовляв і приносив йому подарунки, за це хлопчик його любив.

Яюсь, заплативши за білизну і загорнувши її, Гаєк зупинився переді мною і сказав:

— Що сталося, пані Запола? Чи ви не захворіли? У вас завжди був такий лад, робота удавалася, хлопчик був такий доглянутий, а тепер...

Він не закінчив докору, зупинився на півслові. Його слова були для мене наче гострий ніж у серце.

— Я чув, — продовжував Гаєк, — що ви ще не можете повірити в смерть вашого коханого чоловіка. Але що б він сказав, якби дійсно був живий і повернувся додому?

Я не могла більше мовчати і все йому розповіла:

— Усе кінчено, — стогнала я, — він ніколи не повернеться! Його закопали! Роками я його чекала, сподівалася — все даремно! Даремно я молилася. Нема там нагорі нікого, хто б нас почув.

Він хотів мене заспокоїти і зауважив, що є життя вічне і що ми зустрінемося там. Я відповіла йому дуже грубо. Гаєк тільки похитав головою і перервав мене:

— Зупиніться! Ви зараз не знаєте, що кажете. Але знайте, що ми найнещасніші створіння, якщо не віримо у воскресіння Ісуса Христа, а значить, і в наше. Мене, наприклад, виховали побожні люди. Доки я був удома, я дотримувався віри. Але, опинившись на чужині, а потім на війні, я знехтував вірою і став як усі інші навколо мене. Коли я повернувся додому, то замість нареченої, яку я любив так само, як ви свого чоловіка, побачив лише її могилу. Тоді я зрозумів, що без віри у воскресіння, в нову зустріч людина — найнещасніше створіння на землі. Проте Бог милосердніший, ніж ми думаємо. Він мені подарував віру у вічне життя і силу для подальшого

життя. Ви повинні вірити, що зустрінетеся з вашим чоловіком, тоді біль у серці легше буде перенести і ви зможете жити далі.

Так, Бог, дійсно, добрий і милосердний, Він не покарав мене за мою зневагу. Я почала вірити, що ми коли-небудь зустрінемося, але моє здоров'я було підірване горем. Я була вже не в змозі прогодувати себе і сина. До того ж моя господиня саме тоді продала будинок, а його новий господар відмовив мені в житлі. Квартиру я зняти не могла. Тоді я вирішила підшукати собі нове місце роботи, а Яника, хоч як важко мені було, віддати тітоньці Заполі, де про нього б піклувалися.

Після першої розмови Гаєк мені часто допомагав порадами та опікувався хлопчиком і його вихованням. Коли я повідомила Гаєка про своє рішення, він довго сидів замислившись, підперши голову руками, потім раптом устав і промовив:

— Найдорожче, що мали на землі, ми втратили. Я, як і ви, ніколи не думав про одруження, але, може, наше життя стане легшим, якщо ми розділимо спільну долю. Я не буду більше самотнім, якщо в мене буде про кого піклуватися, і вам би не довелося розлучатися з дитиною. Я люблю Яника і бажав би виховати його так, щоб ваш чоловік, коли ви зустрінетеся з ним у вічності, тішився із сина. Поміркуйте над цим, а за тиждень я прийду отримати відповідь.

Він подивився на мене своїми добрими очима, подав на прощання руку і пішов. Для мене ж розпочався тиждень із безсонними ночами і неспокійними днями. Ще до кінця тижня я послала по Гаєка і сказала йому, що не можу одружитися з ним, тому що я хвора і недалеко від смерті. Він би зі мною лише мучився, і мій сирітка був би йому як тягар.

Коли Гаєк побачив мене такою нещасною, він сказав слова, які мене переконали:

— Я вам дійсно від усього серця хотів би допомогти, пані Запола. Але це можливо лише тоді, коли ми перед Богом і людьми укладемо шлюбний союз. Я готовий піклуватися про вас, хоч би й до самої смерті. Ваш син може стати моїм, лише якщо ви як моя дружина доручите його мені.

Ах, Мартине, мені здавалося, що я не сьогодні-завтра помру. Але надія, що Яник матиме захисника, примусила мене пристати на пропозицію Гаєка. На його батьківщині, в Чехії, нас обвінчали. Мати і сестра Гаєка два місяці доглядали за мною. Завдяки їхній любові я вижила.

Альберт Гаєк тим часом перебрався до міста, де нас ніхто не знав, і приїхав по мене. Я зобов'язана йому та його родині повік бути вдячною. Тому я щосили намагалася відплатити Гаєку за його добродіяння мені та синові. За шляхетний характер я полюбила Гаєка, як найкращого брата. Я привчила себе до думки, що тебе на землі ніколи не побачу, та все

ж я не припиняла кохати тебе. Навіть коли в нас із Альбертом уже був синочок, я тебе не забувала.

Коли до мене дійшла чутка, що ти повернувся, що сон твого батька і моя надія справдилися, мені нестерпно було бачити ані Альберта, ані нашого маленького Вернера. Я мало не втратила розуму: ти повернувся, а я не можу з радістю побігти тобі назустріч.

Знову запанувала мовчанка, потім Мартин запитав:

— А хто приніс вам цю звістку?

— Надрукували в газеті з усіма подробицями: як ти повернувся додому і лежав у порожній хаті на соломі, вбитий моєю невірністю, і як чужий чоловік повернув тебе до життя і взяв до себе... Я все тобі розповіла, Мартине. Ти віриш мені?

— Так, Доро, я вірю тобі. Ви обоє не винні. Гаєк узяв дружину, яка офіційно була вдовою вже чотири роки, а ти хотіла порятувати нашу дитину. Так, ви не винні, Ісус Христос це знає.

— Ах, Мартинчику, навіщо я погодилася? Краще б я тоді померла. Якби мені той солдат не розповів, що він власноруч поклав тебе в могилу, я б ніколи не повірила у твою смерть. Ах, навіщо він мене так обдурив?

— Він не обдурив тебе, Доро, — Мартин спробував заспокоїти жінку, яка плакала. — Уларик насправді був одним із моїх найкращих друзів. Він

знайшов мене на полі бою, де я шукав наших мертвих і поранених. Він не знав, що в мене якраз повторився жахливий напад, який стався від жахів війни. Не знав Уларик, що я міг відчувати, як він мене ніс, що я чув, як він наді мною плакав, і що мені дуже боліло, коли він намагався закрити мені очі.

Коли Уларик поклав мене до мертвих товаришів, я відчайдушно намагався проявити ознаки життя. Але тієї миті засурмили тривогу, і одразу ж пролунав пекельний скрекіт кулеметів, були вибухи бомб і свист куль та знарядів. Струс від гуркоту бою розрядив моє залякнення. Я отямився, вискочив з ями і побіг світ за очі. Через деякий час ворога було відкинуто на стару позицію, і польовий священник відспівав загиблих, імена яких він мав у списку. Серед них було й моє прізвище. Ніхто не знав, що серед мертвих мене вже не було. Мене знайшли росіяни поміж своїх поранених і забрали із собою як військовополоненого. Ось, Доро, це моя історія, яка стала фатальною для нас. А тепер рушаймо до дядини — вже пізно, розмовлятимемо дорогою.

Вони підвелися і, не помітивши мене, пройшли досить близько від кущів, в яких я заховався. Коли постаті зникли за пагорбом, я попрямував додому. Мартин прийшов раніше за мене і вже готував вечерю. Він сказав, що був у дядини. Його обличчя було блідіше, як звичайно, але більше нічого не вказувало, що він пережив за останні години. Як

завжди, спокійно він приніс мені пошту: листа зі шкільного правління, гроші на поточні видатки та пакета з навчальними посібниками.

— Почитаємо ще? — запитав він мене.

— Так, Мартине, — відповів я. — Ви, мабуть, втомилися з дороги. Почитаємо 121-й псалом і підемо спати.

Він склав руки, як для молитви. Найбільш утішливими для нього, очевидно, були слова: «Він не дасть захитатись нозі твоїй, не здрімає твій Сторож» і кінець псалму: «Господь стерегтиме твій вихід та вхід відтепер аж навіки!»

Після читання ми завжди молилися. Сьогодні мені видалося це неможливим, допоки Мартин не дізнається, що мені все відомо. Тому, поклавши руку йому на плече, я сказав, що знаю про його зустріч із дружиною.

Реакція Мартина здивувала мене. Він раптом пожвавішав:

— Значить, ви знаєте, що вона не винна? — вимовив він майже радісно, трохи почервонівши від хвилювання.

— Так, Мартине, знаю! Але як тепер бути?

— Цього я теж не знаю. Помоліться зі мною про те, щоб Господь відкрив мені Свою волю. На шляху додому мені здавалося, що вона мене зрозуміла. У міській управі мені сказали, що шлюб Дори з Гаєком такий же законний, як і зі мною. Дружина

повинна зробити свій вибір. Кого вибере, той буде її законним чоловіком. Я вирішив було відступитися від своїх прав і попросити її тільки віддати мені сина. Але ось вона сама прийшла.

— Так, вона сама прийшла, — повторив я, тому що Мартин, замислившись, замовк. — І вона принесла із собою всю свою любов, яка не згасла поруч із такою добродешною людиною як Гаек.

Мартин майже перелякано відмахнувся:

— Знаю, знаю, але, будь ласка, не кажіть про це. Не будіть того, що я дорогою додому з таким болем поховав, — моє кохання до неї і бажання мати рідне вогнище та родинне щастя.

— А чому ви повинні відмовитися від ваших бажань? Ви кажете, що вона має право здійснити свій вибір. Як вона зможе жити з Гаєком, коли її серце належить вам? Від цього вам трьом доведеться страждати.

— Це правда. Та подумайте і про те, що я хворий. Нещодавно мене обстежив лікар. Я дуже хотів дізнатися правду, і він мені сказав, що навіть якщо я берегтиму себе, то проживу недовго. Столярувати він мені зовсім заборонив. Моє маленьке господарство нас не прогодує, і воно потребує багато праці. Якби Дора до мене повернулася, вона незабаром знову залишилася б самою. Надаремно вона б розлучилася з Гаєком і з маленьким Вернером. Ні, я відмовлюся! Чи догодив би я Богові, якби

здійснив своє палке бажання, не рахуючись із благом для Дори?!

Голос Мартина тремтів. На його порожевілих щоках з'явилися плями, які виказували хвилювання.

— Не будемо про це більше розмовляти, Мартине, — сказав я. — Краще помолімося і послухаймо голос Бога, бо він утішає нас: «Я зроблю тебе мудрим, і буду навчати тебе у дорозі, якою ти будеш ходити, Я дам тобі раду, Моє око вважає на тебе!» (Пс. 32:8).

* * *

Наступного дня — я саме під час перерви розбирав нові навчальні матеріали, а Мартин у класі поруч наглядав за хлопчиками — до мене прийшла гостя. Це була Дора. Вона хотіла подякувати мені за те, що я взяв на своє піклування того, кого вона кохала. Я зрадив Дорі і розповів, чому я так піклуюся про Мартина. Коли я пояснив, що я не хотів, щоб він перейшов від земних страждань у вічні муки, вона зі здивуванням промовила: «Але Мартин ніколи не був поганою людиною, чого ж йому слід було перейти у вічні муки? Поза сумнівами, Бог узяв би його до Себе. А те, що він на війні чинив, чинили всі».

Щоб пояснити їй сутність питання, мені довелося почати здалеку:

— Ісус мовив до Пилата: «Більший гріх має той, хто Мене тобі видав». Він не сказав, що Пилат безгрішний. Слово Боже твердить нам, що немає жодної

людини без гріха. Усі згрішили і позбавлені слави перед Богом. Тому всі люди мають знати, що тільки через милість вони можуть бути спасенні. Мартин вам, мабуть, уже сказав, що він відчув цю милість.

Дора серйозно подивилася на мене і так само серйозно відказала:

— Так, він вважає себе загубленою вівцею, яку Син Божий шукав і знайшов. Він простив йому всі гріхи і подарував вічне життя.

Перерва закінчилася, і діти повернулися в клас, тому нам довелося перервати нашу бесіду. Я простягнув руку Дорі й пішов її проводити. На прощання вона сказала, що дядина запрошує нас на обід.

І хоча за столом ми розмовляли про серйозні речі і читали Слово Боже, до нашої розмови про спасіння ми більше не поверталися. Вечірнім потягом Дора поїхала додому.

Мартин відвіз її на вокзал, і після його повернення ми ще трошки посиділи разом. Він сказав, що через Дору попросив Гаєка відвідати нас, щоб разом усе обговорити. Однак усе залежить від Дори: як вона вирішить, так і буде.

Молячись увечері, я просив Господа швидше вирішити цю справу, тому що бачив, як мій добрий Мартин страждав від невизначеності свого становища. Удень він шукав забуття в роботі, але вночі довго лежав без сну, і його мучили неприємні думки. Він радів, коли я в такий час підсідав до нього і ви-

тирав холодний піт з його чола. А уві сні його переслідували жахи війни. Холодні компреси та валеріановий чай заспокоювали його, Слово Боже і молитва давали мир душі.

Часто, сидячи вночі коло Мартина, я думав: «Чому Дора повинна залишатися з Гаєком, якщо її коханий чоловік так страждає? Він ніколи так не потребував ніжної руки і люблячого серця жінки, як тепер». Мартин знав, з якою радістю я за ним доглядав, але його мучило те, що на ранок я бував стомленим і не висипався.

Тими днями діти в селі захворіли на вітрянку. Лікар мав багато роботи, але він щодня відвідував нас. Яюсь навіть залишився на ніч, і це було добре, тому що в Мартина знову стався напад, який абсолютно позбавив його сили. Лікар хотів подивитися, що я роблю, коли таке стається. Він тихенько зайшов до нашої кімнати, тоді ми заглиблено молилися і не чули його приходу. Коли мені вдалося заспокоїти хворого, лікар дав йому ліки, і Мартин незабаром заснув. Лікар задумливо сидів біля мене.

— Даремно ви мучитеся, — промовив він. — Заполі може допомогти лише повернення його дружини. Ця радість відіграла б усі його скорботи.

Значить, і лікар поділяв мою думку. Я ще палкіше помолився, щоб Господь швидше розв'язав цю сумну історію.

Наступного дня, коли я перевіряв зошити, а Мартин працював із малюками, хтось постукав у двері. Я відчинив. Переді мною стояв високий незнайомий чоловік. Я одразу здогадався, що це був Гаєк, бо саме так його змальовувала Дора.

— Мені дуже приємно, — розпочав він, сівши на запропонований стілець, — познайомитися спочатку з вами, пане вчителю. Ви так багато зробили для нас, що я і тепер сподіваюсь на вашу допомогу.

— Із задоволенням, якщо тільки зможу.

— Ви, напевне, знаєте історію Дори, її чоловіка та мене?

— Так, знаю. Не знаю лише, як ви уявляєте собі майбутнє. Пан Запола запросив вас порозмовляти. Він хоче, щоб ваша дружина сама вирішила, як бути далі.

— А що тут вирішувати? — запитав він сумно. — Припустімо, ви опинилися б на моєму місці. Як би ви вчинили?

— Я повернув би пану Заполі його дружину й сина, навіть якщо б це мені завдало болю.

— Так зробила б кожна чесна людина, а я й поготів: не бажаючи того, я наробив стільки лиха.

— Але ви хотіли допомогти нещасним, — заспокоював я Гаєка, — ви їм бажали добра.

— Це справді так, і цим я тішуся. Але моя мати із самого початку не схвалювала цього шлюбу. Вона казала: «Ти думаєш, що повинен опікуватися вдовами і сиротами, нібито Отець Небесний не в змозі

допомогти їм!» Вона вважала, що не можна одружуватися із жінкою, яка думає лише про померлого чоловіка. Та коли моя мати познайомилася з Дорою, вона її полюбила, особливо коли побачила, який у нас взірцевий порядок і як Дора піклується про мене. Я, звичайно, знав, що вона ніколи не забуде свого чоловіка і що вона полюбила мене, як сестра, але й тим був задоволений. Моє родинне щастя сяяло, як сонячний день, але так само швидко воно минуло. Як сумно, що я залишаюся сам із дитиною, яка не матиме матері. Дора ніколи не забуде нашого хлопчика, адже це її рідне дитя.

Гаек промовляв, наче стояв біля розкритої могили.

— А якщо пан Запола не збирається брати вашу дружину? Він знає, що шлюб ваш законний, — зауважив я після недовгої мовчанки.

Гаек похитав головою:

— Якщо Дора прийме рішення, то я знаю, яким воно буде, — сказав він втомлено.

За розмовою час минув швидко, і мені потрібно було йти на урок.

— Вибачте мені, будь ласка, — перервав я бесіду, — на мене чекають діти. Покличу пана Заполу.

Я зустрів його на подвір'ї, радісно збудженого від спілкування з дітьми.

— У моїй кімнаті на вас чекає пан Гаек. Він хоче з вами поговорити.

Мартин, заплющивши очі, притулився на мить до вхідних дверей.

— Бог із вами, — підбадьорив я його.

— Так, Він допоможе!

* * *

Після занять я пішов на кухню. З кімнати Мартина долинали голоси. «Не завадило б зайти», — подумав я і обережно відчинив двері.

Обидва чоловіки сиділи за столом, а перед ними лежала розгорнута Біблія. Їхні обличчя не були сумними, але були вони дуже серйозними.

— Чи ти віриш мені, Гаєку, що я не можу інакше? — щиро запитав Мартин.

— Після того, як ти мені все розповів, я вірю і думаю, що і Дора із цим погодиться. Скажи їй про це так, щоб їй не було важко із цим погодитися. Пам'ятай, що вона роками чекала на тебе, і її серце тепер сповнене радістю від того, що вона бачить тебе живого, навіть якщо ця радість і не без суму. Їй буде боляче дізнатися, що невдовзі вона має знову тебе втратити.

— Порозмовляй спочатку ти, Альберте. Ти краще все їй поясниш.

Мартин так щиро подивився на Гаєка, що ніхто на світі не запідозрив би, що саме цих двох чоловіків зв'язувало і розділяло. Цієї миті Гаєк помітив мене:

— Як добре, що ви вже повернулися, пане вчителю, ми на вас дуже чекали. Я хотів би, щоб пан Запола ще раз, у вашій присутності, повторив те, що він хоче від мене. Бажано було б почути вашу думку.

— Добре, я готовий.

Мартин почав:

— Я хотів би, щоб Дора повернулася до мене для того, щоб доглядати за мною. Я впевнений, що Бог послав мені цю хворобу, щоб виказати Свою волю. Тому Дора прийде до мене як сестра, а не як дружина. Нехай і сусіди знають, що ми не житимемо як подружжя. Таким чином, якщо Господь мене прикличе, Дора зможе спокійно повернутися до свого чоловіка. Це нікому не буде каменем спотикання, й ім'я Господа не буде зганьблено. Якщо ж Господь збереже мені життя та поновить моє здоров'я і я зможу забезпечувати дружину, то Гаєк буде настільки добрим, що прийме це як рішення Господа і поверне мені дружину. Таку пораду дарував мені Господь як відповідь на мою молитву про провід Христа.

Мартин замовк, кинувши на мене прохальний погляд, однак із виразом твердої впевненості.

— Чи ви пристаєте на це, пане Гаєку? — запитав я серйозно.

— Так. Таку пораду міг дати лише Господь.

— Ви маєте рацію, — підтримав я його, — хутчіше пришліть нам Дору.

— Так, негайно. Я вам і Яника пришлю. Хай вони принесуть тобі щастя і здоров'я, Мартине, все, чого бажає твоя душа.

Нелегко було нам прощатися з Гаєком. Він здався мені кінвалом, що бринить чисто та ясно, справжнім чоловіком, без фальшу. Я бачив у ньому людину, яка багато знає про Бога і шукає міцного єднання з Ним. Боляче мені було лише від того, що цей чоловік знав про розп'яття та воскресіння Христа, та ще не запізнав Його як свого особистого Спасителя. Гаєк стояв ще ніби на роздоріжжі доріг, не ступивши ані на широку, ані на вузьку дорогу — ані до світу, ані до Царства Божого. Але його очі розплющилися, і він побачив, що в нас є те, чого йому бракує, за чим він давно тужив.

* * *

Чудовою була робінзонада, яку я пережив зі своїм П'ятницею, але правильним є твердження, що ми, чоловіки, без жінки довго обходитися не можемо. Лише тепер, коли Дора піклується про нас, я бачу, що без жінки не виходить гармонійного цілого. Вона пристала на пропозицію Мартина.

— Тільки б мені бути з тобою, — сказала вона йому одразу після приїзду, — тільки б мені доглядати за тобою, я на все згодна.

Крім постільної білизни й одягу, Дора привезла дещо з меблів, і наша хижа впорядковувалася. Та

головне — Дора привезла Мартинового сина. Коли батько з ним розстався, Яник лежав ще в колисці, тепер же йому виповнилося одинадцять років. Син з батьком були схожі, як дві краплі води. У мене стало на одного учня більше, причому на досить обдарованого. Своім зовнішнім виглядом Яник відрізнявся від інших і подібний був скоріше до панського сина. Проте він був у злагоді з усіма учнями. А Дора скаржилася нам, що син запальний, впертий і владолюбний. Незабаром ми переконалися, що вона мала рацію. Але радісні надії давало нам інше: достатньо було погляду батька, щоб хлопчик схаменився. Батько, про якого Яник роками чув лише найкраще, за яким тужив і якого потім, коли надійшло повідомлення про загибель, гірко оплакував, цей батько — його ідеал — володів і тепер усім серцем хлопчика. Яник відчував, як любить його батько, яке між ними єднання.

Якось, коли Мартин уперше проглядав письмові завдання сина, Яник насмілився нібито ненавмисне притулитися головою до його грудей. І коли той, зраділий вираженню прихильності, пестливо погладив його по голові, хлопчик обома руками оповив його шию: «Таточку, ріднесенький мій!» Який я був щасливий, що міг бути свідком цього моменту!

Яник небалакучий, скоріше, він мрійник, мовчазний, але своєму батькові все розповідає. Знаючи, що той нездоровий і має берегтися і що йому не

можна підіймати важкі речі, син турботливо його оберігає. Хоч би чим займався Яник, якщо він бачить, що тато пішов до колодязя по воду, він буде поруч, щоб допомогти. Коли Мартин розповідає щось учням, Яник сидить біля нього, — це місце і право ніхто в нього відняти не може. Він, пильно дивлячись на батька, уважно слухає. Вони і сплять в одній кімнаті. А Дора поставила своє ліжко на кухні. Двері вона до кінця не зачиняє, щоб почути, якщо Мартину що-небудь потрібно.

Але тепер йому нічого більше не потрібно. Лікар не помилився: повернення рідних дало йому нову силу. Жахливі сни, які мучили Мартина вночі, припинилися. Якщо він тепер раптом прокидався, то чув здорове дихання свого хлопчика і заспокоювався, дякуючи Господу за цю радість. Усі жахи зникали.

Нещодавно нас знову відвідали шкільний інспектор і пастор. Цього разу школа сподобалася їм як зсередини, так і ззовні. Про дітей вони сказали, що ті стали зовсім іншими. Я показав, як учні на уроках праці під керівництвом Сікори полагодили паркан. І сад було перекопано, і дерева було обрізано. Інспектор і пастор були присутні, коли Мартин розповідав дітям історії із свого життя. Вони були дуже задоволені та обіцяли виклопотати для Мартина 200 крон. Від лікаря вони чули про трагічні події в житті Мартина і про повороти в його долі.

— Цей чоловік учинив дуже розумно, — потім зауважив інспектор, — хоча і приніс велику жертву, тим більше, що, мабуть, уже недовго проживе. Але його дружина буде заспокоєна тим, що могла за ним доглядати і бути з ним до кінця.

Я запросив інспектора і пастора на обід. Вони сиділи за красиво накритим столом у моїй кімнаті, і Дора прислуговувала їм, як її цього навчили її господарі. Гостям це дуже сподобалося, і вони були з нею дуже люб'язні.

Тим часом наближалось Різдво, і через зимовий ліс до нас із сусіднього села часто долинав дзвін, що закликав на богослужіння. Шкода, що було так далеко до церкви. Але щовечора із шостої до сьомої години ми мали заняття з молоддю. Ми готували різдвяну програму, з якою хотіли виступити на святвечір.

Я чув, що саме цього вечора в Тополевому та на прилеглих хуторах відбуваються негарні речі: п'янки, бійки, крадіжки тощо. Дай нам, Боже, щоб наше свято скерувало думки людей на високі цілі!

Після молодіжної групи приходять старші люди. Ми читаємо Слово Боже, співаємо різдвяні пісні, і я маю можливість підготувати їх до наступного богослужіння. Закінчуємо вечір молитвою. Люди замислюються над почутим, і я вдячний Богові за це. Усі вони відчувають, що я їх люблю, і відповідають мені прихильністю. Особливо це видно, коли я приход-

жу відвідати хвору дитину. Я навіть можу відчиняти вікна і двері, що в цьому неосвіченому закутку, оповитому мороком забобон, нікому не дозволяється.

Довгі часи цей народ умисне тримали в незнанні. Тих небагатьох, які виступали проти цього, примусили замовкнути, а ті, що здобули освіту, часто цуралися свого народу. І гріх занапащає людей. Їм допомогти могли б школи, в яких Ісус Христос, і тільки Він один, був би наріжним каменем, а Слово Його — правилом і метою в житті. Однак, на жаль, таких шкіл у нас іще немає.

Але зведімо очі вгору, звідки прийде нам допомога! Чи Господь не може пробудити нас до життя? Хіба Він через Духа Святого не може запалити в нас любові до Христа, щоб наші серця спалахнули і ми могли все своє життя присвятити вихованню молодого покоління в душі істини, любові та світла нашого Спасителя?!

* * *

Проминув наш різдвяний вечір. Ми поклали на нього багато праці, зусиль, не обійшлося і без розчарувань і печалі. Але свято вийшло на славу. Ворог постійно намагався зіпсувати його, мабуть, тому, що боявся за своє панування. Але Бог сильніший! Він переміг, і наш вечір відбувся.

Так, усе було добре. Мої хлопчики і дівчатка співали так, наче навчилися пісень на ланах Віфлеєму. Зву-

чало Слово Боже, читалися вірші. Велика ялина, яку подарував нам лісник, сяяла вогнями свічок та прикрас, і мені під нею було так легко і радісно вести мову про Спасителя, рожденного у Віфлеємі, Який хоче нам дати вічне життя. Я вказав усім присутнім на величезний різдвяний дар нашого Отця Небесного і просив прийняти цей дар, «так-бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого», а «всім, що Його прийняли», дав право «дітьми Божими стати».

Після цього свята ми з Мартином постояли ще під ялинкою, котра сяяла вогниками. Навколо все затихло. Дорослі та діти пішли зі школи. До нас підійшла Дора і, обійнявши Мартина, схвильовано сказала:

— Мартине, дорогий мій, хоч сьогодні обійми мене — ти ні перед ким не згрішиш. Ти маєш Ісуса Христа, Сина Божого, а я на цілому світі одна.

Він пригорнув її до себе, поцілував у чоло та уста і промовив:

— Чому ж ти одна, моя Доро? Адже цього вечора нам було дано Спасителя, тож прийми Його!

І, на нашу величезну втіху, Дора прийняла Сина Божого у своє серце...

* * *

Першого дня Різдва я і Дора пішли до церкви. Зимове свіже повітря збадьорювало, сніг рипів під ногами. На душі було легко.

На пагорбі, трохи вище за Валковичі, ми зупинилися, щоб перепочити і подивитися на чудову зимову природу. Вкриті памороззю сосни, здавалося, на честь свята одяглися в найкращі свої шати, вони були наче вбрані сріблом та діамантами. Сонячні промені золотими нитками ніжно пронизували туман. Містечко біля підніжжя пагорба своїми засніженими дахами і вежами церков нагадувало зимову казку.

— Яке прекрасне творіння Боже в зимовому вбранні, — промовила Дора тихо, наче боячись порушити тишу цього ранку.

— А як чудово буде колись там, де все біліше за сніг і справжні діаманти прикрашатимуть оселі людей! — сказав я в такому ж тоні.

— Дивно, — продовжила Дора після роздумів, — мені це все давно знайоме. Як часто я бувала тут, але ніколи ця місцевість не здавалася мені такою чарівною, як зараз. Напевно, це тому, — але, будь ласка, не дивуйтесь тому, що зараз скажу, — що в мене ще ніколи не було такого внутрішнього спокою, такої ясності, як сьогодні. З тієї миті, як ви розмовляли зі мною в школі, мені здалося, що полуда спадає мені з очей. Чого я тільки не пережила за цей час. Але ніколи я не почувалася такою нещасною і пропашою, як учора під час урочистого вечора. Я знала, що у вас і в Мартина мир у душі, який я ще шукала, я знала, що від

Мартина мене відокремлює більше, ніж другий шлюб. А сьогодні...

— А сьогодні? — запитав я, щоб допомогти їй висловитися.

— Сьогодні різдвяні дзвони звучать у моєму серці, яке вчора було ще таким хворим і стривоженим. Нині і моя душа — у святкових шатах. Ніхто на світі не міг би пояснити, що зі мною відбулося, але я відчуваю і навіть знаю це. Я не стала кращою, але сьогодні маю великий скарб у моєму серці — Ісуса Христа.

Вона замовкла, тому що в католицькій церкві дзвонили. Здавалося, наче й вони сповіщали ангельську новину:

«Слава Богу на висоті, і на землі спокій, у людях добра воля!»

Ми прискорили крок, щоб вчасно прийти до нашої церкви.

* * *

Минуло багато днів. Природа прокидалася. Сніг почав танути, зашуміли струмочки, бурхливо біжачи з гір у долину. Стали зеленіти луки, набубнявіли бруньки на деревах. Настала весна, і всьому навколишньому вона принесла щастя нового життя. Але в мене щастя було набагато більше.

Я бачив, як Яник почав шукати істину, як він прагнув до вічного життя.

Уперше я міг бачити, які труднощі доводиться долати дитині, коли Ісус Христос уходить в її життя; як вона опирається проханню: «Віддай мені своє серце!» Наскільки важкою є тілесна смерть для дитини, настільки важко розстатися зі старою людиною. Зате яким є прекрасним життя потім, коли вона вистоїть у боротьбі! Який я радий, що так нині в нашого Яника!

Наші спільні вечірні години тепер особливо благословенні. Дух Божий явно діє у нашій маленькій хатинці.

Однієї з неділь Мартин дуже яскраво розповідав про своє перебування в Сибіру та про втечу через Японію. До цієї оповіді він додав особисте свідчення про те, що в той час він був язичником і жив на світі без Бога і Христа, і як, повертаючись додому, він зустрівся з милістю Божою. Це Мартин засвідчив уперше.

Незважаючи на присутність Дори, він розповів, у який відчай упав, коли повернувся додому, де сподівався на здійснення всіх мрій, а опинився самотин. «Мабуть, так мало статися, — додав він серйозно, — бо серце, яке десять років було прихильне тільки до дружини і дитини, яке билось лише в надії на зустріч із ними, повинно було спочатку втратити їх, щоб нарешті звільнитися для Того, Хто роками стояв біля його дверей і даремно стукав». Скупими зворушливими словами змалював Мартин, як його

почали мучити докори сумління, аж поки нарешті Христос не увійшов до його життя. Любов Божа дозволила йому впорядкувати сімейні взаємини. Він сказав сусідам, які були того вечора разом із нами, що вони живуть із Дорою як брат із сестрою і чому це так. Потім він помолився, прохаючи милості для всіх присутніх і щоб вони не відкладали покаєння та повністю віддалися Ісусу Христу. Ми не помітили, коли Мартин залишив нас, оскільки він часто виходив подихати свіжим повітрям.

Я закінчив зібрання вечірньою піснею. Ми мовчки попрощалися і розійшлися. Тільки столяр Сікора залишився поговорити зі мною наодинці. Але розмова не відбулася. Прибіг Яник: «Пане вчителю, батькові зле!»

Ми поспішили до його кімнати. Мартин нерухомо лежав на софі.

Дора зі складеними руками вказала на нього.

— Я піду по лікаря, — сказав Сікора і зник.

Мартин не знепритомнів, як нам видалося на перший погляд. Його серце дуже стукало. Я почав молитися, і це заспокоїло його. Я саме давав йому ліки, коли увійшов лікар. З його допомогою стан Мартина поліпшився настільки, що він зміг говорити. Ніжним поглядом він подивився на свою дружину і сказав:

— Не лякайся, рідненька, я давно відчував, що це станеться.

— Я не лякаюся, Мартине, — відповіла Дора, тамуючи сльози, — ти спокійно заплющ очі, я з тобою!

Він послухався і невдовзі заснув. Ми з лікарем потихеньку вийшли до моєї кімнати.

Лікар знизав плечима:

— Ми даремно сподівалися, — сказав він, — його щастя спізнилося. Навряд чи він довго проживе. Можливо, кілька днів, тижнів, але, в кожному разі, це початок кінця. Якщо напад повториться, він може спричинити смерть навіть сьогодні. Я радий, що Мартин упевнений у любові, яка переведе його через долину смертної темряви. Подумайте про все, що потрібне для останнього відрізка його шляху.

Мартин більше не залишав кімнати. Удень він одягнений лежав на софі, вночі — у своєму ліжку. Такі рухи серце йому ще дозволяло, але не більше. Той болючий напад не повторювався. Ми всі остерігалися чим-небудь схвилювати Мартина. Але він просив Дору і мене не перешкоджати сусідам відвідувати його, тож ми ненадовго впускали до нього людей. Він із ними вів повчальні бесіди. Мартин попросив привести й дітей і закликав їх допомагати мені слухняністю, бо роботи в мене стало набагато більше.

Коли сили Мартина вичерпалися, його заступив інший. Яник, котрий проводив кожную вільну хвилину коло батька, на його прохання, охоче погодився допомагати мені у молодшому класі. І він, дійсно, став мені за гарного помічника. Після занять ми ра-

зом молилися. З радістю він розповідав батькові про наші справи, замовчуючи те, що могло його схвилювати.

Дора постійно доглядала за своїм чоловіком, коротаючи з ним безсонні ночі. Тепер вона могла віддати йому все своє кохання, тому що перед воротами смерті зникають усі умовності. Іноді я радів із ними, але й душа боліла за те, що тільки після смерті вони будуть по-справжньому щасливими.

Попри важкий стан Мартина, ми продовжували ранкове та вечірнє спілкування. І тепер ми були поєднані один з одним у дивовижний спосіб. Із нами був і Яник. Мартин попросив мене написати Гаєку, щоб він іще раз відвідав його, якщо це можливо. Йому, Мартинові, дуже хотілося ще раз побачити і порозмовляти з ним. Я виконав це прохання і сказав Мартину, що Гаек приїде наступного тижня. Він був наодинці із сином, Дора готувала обід. Зворушливо було бачити, як син стояв перед софою на колінах, оповивши руками шию батька:

— Таточку, тобі краще? Ти сьогодні добре виглядаєш! Усі приносять тобі такі добрі харчі, мама так смачно готує, ти обов'язково видужаєш, правда? Як йому хотілося почути від батька впевнене, радісне «так»!

Мартин погладив сина по голові:

— Так, синку, мені дуже добре. Мене оточує земна і небесна любов, чого ще мені бажати?

— Знаєш, тату, мама теж якось захворіла, коли тебе ще тут не було. Але коли настала весна, вона одужала. Ось незабаром потеплішає, і ми винесемо тебе на сонечко, і ти обов'язково видужаєш, тату!

— Янику, а хіба ти не хотів би, щоб я невдовзі побачив Христа?

— О, звичайно! Але Він на тебе обов'язково зачекав би. Адже ти так мало був із нами! Як нам буде з мамою, якщо ти підеш тепер? Ти ж іще побудеш із нами?

Пара сяючих дитячих очей дивилася на батька, наче все залежало від Мартина.

— Знаєш, Янику, — відповів Мартин, — якщо Господь милістю Своєю не допустив, щоб мене на фронті заживо поховали, якщо Він мені дозволив побачити вас живими і здоровими, навіть жити разом із вами, то я не можу не висловити своєї подяки за все це і хочу бути Йому слухняним. І якщо Він мене тепер прикличе, то я маю йти. Якось Він залишив Отця Свого заради мене й тебе і прийшов до нас на землю. Він слухняно прийняв смерть на хресті. Як же нам нарікати і не робити того, що Він од нас просить?

— Та-ак, таточку, авжеж! Але зараз Він знову там, у Свого Отця, на небесах, з ангелами, а в мене лише ти один.

Хлопчик пристрасно притиснувся до грудей батька, сльози текли йому по щоках.

— А мати? — спробував утішити його Мартин.

— Так, звичайно, але мама — жінка!

Здавалося, що настав слухний час утритися в розмову.

— Янику, — сказав я ніжно, — не плач, ти ж знаєш, що твоєму батькові не можна хвилюватися, інакше йому стане гірше.

Хлопчик, переборюючи себе, негайно витер сльози.

— Наш Спаситель знає, що ти потребуєш батька, і Він усе зробить правильно.

Ці слова заспокоїли хлопчика.

— Я дякую вам, — сказав мені потім Мартин, — що ви заспокоїли Яника, але не розбуркуйте в ньому марних надій.

— Ні в якому разі, Мартине, але я, дійсно, сподіваюся, що ви ще побудете з нами. Чи вам стало гірше?

— Узагалі, ні, але я знаю, що мені лишилось недовго, і мої рідні мають бути до цього готові.

— Вам важко розставатися? — запитав я боязко.

— У такі миттєвості, звичайно, важко. Серце противиться такій розлуці. Яник має рацію: ми з ним однієї крові, і я так мало зміг побути з ним і надати йому чоловічої допомоги. Так рано я вимушений покину його.

Увійшла Дора, і наша розмова урвалася.

Наш дорогий Мартин слабшає з кожним днем. Ми їмо в його кімнаті, щоб він не почувався самотньо. По-

ївши, маємо коротке спілкування, і він засинає, зазвичай, зі щасливою усмішкою на обличчі. Дора дуже зморена від майже цілодобового неспанья.

Сьогодні, в неділю, я послав Яника, котрий завжди готовий мені допомогти, з листом до лікаря. Дору я впрохав заради її здоров'я піти прогулятися на свіжому повітрі. Вона погодилася і вирішила провідати разом свою дядину. Я залишився сам на сам із Мартином.

Сутеніло. Тріскотіло полум'я в кахляній печі, химерно освітлюючи кімнату — наш Емаус, де на лаві, хоча й невидимий, але відчутий серцем, сидів Ісус, пояснюючи нам Писання. Я уявляв собі, як це буде, коли Мартин із Ним піде, а я лишуся сам. Але я прогнав думки, які роїлися в моїй голові, і почав міркувати над тим, куди він піде і що на нього там очікує.

Тихий стукіт у двері, і до кімнати обережно входить Гаек. Здивувавшись такому швидкому приїзду, я приклав пальця до вуст і мовчки його привітав. Опісля я повів його до софи. Опустивши голову, він подивився на спокійне обличчя сплячого й одразу зрозумів, в якому той стані.

— Як же це сталося? — запитав він пошепки. — Він же не був хворим.

— Був, — відповів я так само тихо, — і хвороба прогресує. Мені здавалося, що радості останніх днів повернуть йому здоров'я, але це лише здавалося. Близько двох тижнів тому в нього був сильний на-

пад, і з того часу його життя йде до кінця. Він попросив покликати вас, щоб попроситися. Добре, що пані Дори якраз немає вдома. Можливо, він прокинеться і схоче порозмовляти з вами наодинці.

Мартин поворухнувся:

— Чи правда, що Гаєк тут? — запитав він. — Я чую його голос.

— Я тут, мій друже! Але що з тобою?

Він наблизився до постелі Мартина, а я якраз розпалював вогонь у печі, щоб він яскравіше світив.

— Так, Альберте, я приготувався в далеку путь. А де ж Дора? — раптом запитав він. Я пояснив йому, і він на знак згоди хитнув головою. — Це добре, значить, я можу з тобою наодинці порозмовляти. Я хочу тебе про щось попросити. Не для неї, а для мого хлопчика. Він усім серцем прикипів до мене, і це не дивно, адже ми так мало були разом. Будь терплячим із ним, якщо він довго сумуватиме, він-бо ще дитина. Ти йому стільки років був за доброго батька, і він цінує та любить тебе. Я знав, що жити мені лишилося недовго, тому зняв тільки частину мого спадку, решту залишаю нашим синам. Я поділив усе між моїм сином і твоїм, бо ти стільки років піклувався про Яника. Дорі я залишаю нашу хату, яку ви зможете продати, якщо вона не знадобиться. Фізично Яник не зможе бути ані селянином, ані ремісником. Із нього вийде добрий учитель. Колись найбільшою моєю мрією було стати вчителем. Нехай мій

син ним стане. Нехай він учиться на гроші, які я йому залишаю. Ти мені обіцяєш, Альберте?

— Так, Мартине, — промовив Гаек твердо і схвилювано. — Ви, пане вчителю, — свідок. Із Божою допомогою нехай Яник стане добрим учителем. Я, зі свого боку, все для цього зроблю. Дуже дякую, що ти подумав і про мого сина. Твоя любов дає мені впевненість у тому, що ти не ображаєшся на мене, що ти простив мені весь біль, якого я тобі ненавмисне завдав. Однак припинімо цю розмову, ти ж бо втомився.

— Ох, Альберте, я слабкий, дуже слабкий! Будь ласка, пане вчителю, помоліться з нами, і я посплю до приходу Дори та Яника.

Я виконав прохання Мартина і дякував Всевишньому за те, що Він дарував такий прекрасний кінець цій сумній історії. Мартин теж молився, і хоч ми не розуміли його слів, у них звучали смирення і подяка. На мій подив, Гаек помолився теж, і я зрозумів, що ця людина нарешті знайшла Бога. Він подякував за те, що я пробудив його від сну гріховного самовиправдання і що самовіддана любов Мартина привела його до Христа.

Мартина ця молитва наче заново оживила. Його обличчя сяяло щирою радістю.

Невдовзі прийшла Дора із запаленою лампою. Яник приніс батькові гілку розквітлої вишні. Вона мала розквітнути на Великдень, але запізнилася. Зате

вона могла звеселити душу, яка відходила. Потім хлопчик щиро обійняв свого вітчима, і Дора також привітно простягнула Альбертові руку. Опісля вона поспішила на кухню готувати вечерю.

Тримаючи розквітлу гілку в руках, Мартин спокійно лежав на подушках і спостерігав за нами. Він випив трохи молока і з'їв шматочок пирога, який Гаек привіз від своєї матері, потім заснув. Але ненадовго. Через декілька хвилин він прокинувся і попросив заспівати і помолитися з ним. Ми заспівали:

Здалеку сяє нам країна,
В неї з вірою кожен увійде.
Сам Спаситель введе на небо
Свій урятований вірний народ.
Незабаром Він нас введе
У пожаданий рідний наш край.

Потім ми разом прочитали 91-й псалом. Мартин іще сказав, що він тепер, мабуть, засне, і ми побажали йому на добраніч. Він іще молився з нами, але слів розібрати ми не могли. Він насправді скоро заснув, тихо, з миром у душі, але так міцно, що від цього сну розбудить його лише сурма архангела.

У Тополевому давно так нікого не ховали: діти і жінки, чоловіки і старі люди — всі, хто тільки міг

вивільнитися, прийшли. Одні вважали, що Мартин так любив свою батьківщину, що з полону дістався додому, аби тут померти. Інші шкодували, що ніколи вже не побачать милого блідого обличчя, не почують більше проникливого тихого голосу, що казав їм так багато лагідних слів. Для кожного, хто прийшов на похорон, це було великою втраатою.

А я? Що я міг сказати? Чи міг я сумувати, знаючи, куди пішов Мартин?! Якщо й був смуток у моєму серці, то я все ж міг дякувати за те, що був свідком початку нового життя цієї душі, яка так довго була в кайданах і нарешті отримала вічну свободу.

Рідна земля прийняла свого сина, який після довгих років повернувся, щоб спочити в її лоні. Зазирнувши до відкритої могили, коли люблячі руки туди опускали труну, мені здалося, що я тут, у Тополевому, не зможу жити без нього.

Я кинув погляд на лікаря, який також дивився услід труні і, мабуть, бачив те, що і я, — спокійну людину із цілковитим миром на обличчі та з розквітлою гілкою вишні в руці, знаком природи, яка пробуджується. Так, він може спокійно спочивати, бо знає силу любові, яка сильніша за смертну тінь. Як мало знали про неї люди, які стояли навколо могили! До човна Мартина Ісус зайшов саме тієї миті, коли хвилі скорботи намагалися його потопити. З Ним до човна увійшов цілковитий, заспокійливий мир, який звільняє кожну людину, і човен поплив

до тихої гавані. Але скільки таких човнів носять хвилі по бурхливому морю життя, в біді, незнанні, невпевненості та страху?! Яким важливим є завдання, що нам дав його Бог, нам, котрі знають скелю, на якій ми в безпеці!

«Господи, зміцни мене у вірності Тобі, — молився я коло могили мого друга, — настанови мене на шлях, яким мені йти, керуй мною, і нехай око Твоє буде наді мною».

Христина Рой
Повернення

Видавництво «Світло на Сході»,
Київ, вул. Хорольська, 30.

Тел. (044)296-86-35,
e-mail: publishing@sns.org.ua

Підписано до друку .
Замовлення №
Формат 107x165
Наклад 5000 примірників, другий завод.
Надруковано

ISBN 966-8501-03-9